

Barbara ZLOBEC | PRIMERJALNO PREVAJANJE ali KAKO S PREVODI DO PREVODA*

Med učnimi metodami, ki jih je v zadnjem desetletju razvila italijanska didaktika klasičnih jezikov, je tehnika primerjalnega prevajanja omembe vredna novost. Z inovativnim pristopom k analizi besedil odpira namreč prevajanju, sicer običajnemu učnemu sredstvu, nove razsežnosti in poti. Bibliografija na to temo je razmeroma skromna: opis metodologije in operativnih ciljev ter evalvacije učiteljev, ki so primerjalno prevajanje preizkusili v razredu, so bili objavljeni zlasti v zbornikih seminarjev stalnega strokovnega spopolnjevanja¹. Nov didaktični pristop k prevajalski tehniki se je razvil iz predpostavke, da pri učenju / poučevanju klasičnih jezikov, to je jezikov, ki so svoj življenjski razvoj že zaključili, ni predvideno oziroma ni možno dvosmerno-interaktivno sporočanje, pač pa nujno prevlada enosmerna-recepcijska težnja, v besedilih odkriti čim več informativnega (ter formativnega) materiala za razumevanje pogosto polisemantičnih sporočil². Jezikovna analiza, tako na morfosintaktični kot na leksikalni ravni, je nujno podrejena tej funkcionalni potrebi.

Edino »orožje«, s katerim razpolagajo učenci pri prevajanju v običajni učni praksi, je slovar. Včasih se tega tako oklenejo, da se prevajanje spremeni v mehanično transpozicijo posameznih leksemov s posledično revščino s stilnega, če ne celo s pomenskega vidika³. Metoda primerjalnega prevajanja predvideva, da latinskemu (grškemu) besedilu priobčimo še tri

* Članek posvečam dijakom I. klasičnega liceja Državnega znanstvenega liceja Franceta Prešerna s slovenskim učnim jezikom v Trstu, ki so v šolskem letu 1999-2000 aktivno sodelovali pri evalvaciji metode primerjalnega prevajanja. Zahvaljujem se prof. Antonii Piva in prof. dr. Luigiju Scarpi (Univerza v Padovi) za koristne bibliografske napotke.

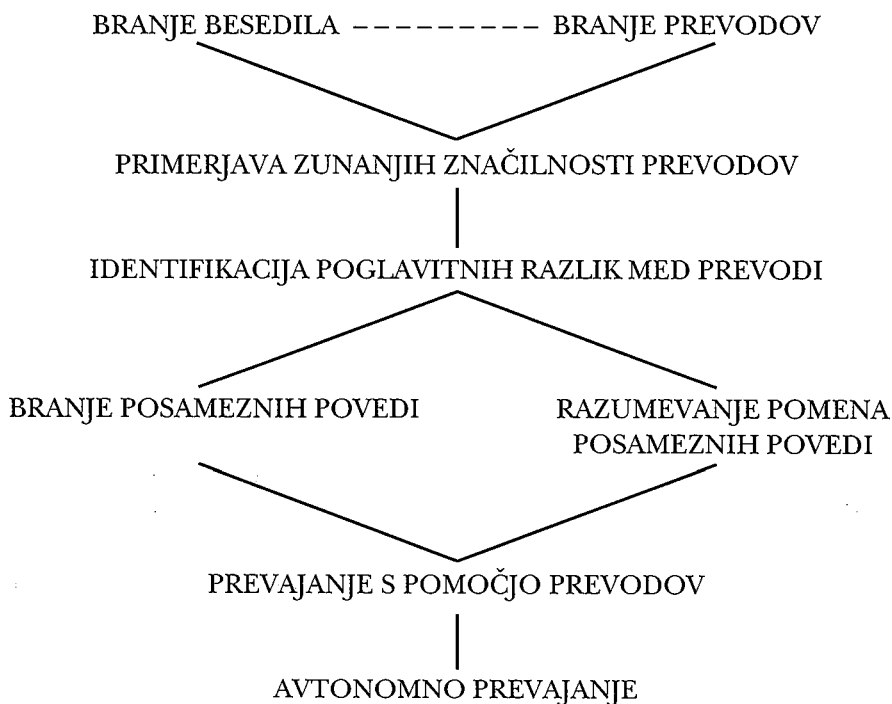
¹ La Ganga, D.: *La traduzione contrastiva*, v *Dal passato per il futuro. La didattica del Greco. Seminario di formazione per Docenti*. Trieste, Aprile 1993 – Febbraio 1994, str. 148-149; Portolano, A.: *Per una teoria della traduzione contrastiva. V: Dalla lingua per la cultura. La didattica del Latino. Seminario di formazione per Docenti*. Trieste 1996, str. 71-88, AA.VV., *La traduzione contrastiva come educazione al confronto*, ibid., str. 113-114.

² Skoraj odveč je dodati, da bo analiza teksta plodna le, če ga bomo brali v luči zgodovinskih dejstev in materialno-socialnih realij dobe, v kateri je besedilo nastalo.

³ Na te probleme opozarja in niza možne rešitve Pavlič Škerjanc, K.: *Gradatim ali po korakih do boljšega prevoda*. Keria I-II (1999), str. 89-99.

ali štiri avtorske prevode⁴. Na ta način se učenec reši psihološkega pritiska, ki se rodi iz strahu, da latinskega (grškega) besedila ne bo razumel; z morfološkimi in sintaktičnimi težavami se spopade šele takrat, ko mu je pomen sestavka že popolnoma jasen. Če se pri analizi besedil odločimo za tak pristop, se lahko s prirejenih tekstov preusmerimo na originalne razmeroma zgodaj, kar lahko nedvomno štejemo za pozitivno pridobitev, saj je eden izmed poglavitnih ciljev učenja latinščine in grščine ta, da beremo avtorska besedila, ali točneje: da jih razumemo, interpretiramo in ob njih uživamo, kot je trdil že Giorgio Pasquali.

Faze učne enote, zasnovane v skladu z metodo primerjalnega prevajanja, bi lahko ponazorili takole:

Prvi korak je (nepoglobljeno, diagonalno) branje originalnega besedila, čemur sledi branje prevodov brez interpretacijskih poskusov. Pri primerjanju le-teh učenec najprej ugotovi razlike pri zunanjih značilnostih (verzi / proza, dolžina prevoda ipd.), v naslednji fazi pa analizo poglobi z odkrivanjem strukturalnih in pomenskih razlik, ki izhajajo pogosto tudi iz semantične pluralnosti antičnih jezikov. Učencem naj bi bilo dovoljeno

⁴ Svetovana omejitev preprečuje prekomerno razprševanje energij in pešanje pozornosti, ki ju lahko povzroči dolgotrajno primerjanje podobnih besedil; če pa bi z druge strani primerjali samo dva prevoda, bi bila slika, ki bi si jo ustvarili, omejena.

prosto izražati svojo ustvarjalnost, tako da bi prišla do izraza tudi ludična komponenta postopka (v prvi fazi prevajanja lahko npr. uporabljajo samostalnike iz prvega prevoda, pridevnike iz drugega, glagole iz tretjega). V zaključnem delu učne enote učenec sestavi lasten prevod.

Metoda primerjalnega prevajanja prinaša v prakso tradicionalnega šolskega dela svežino, ki pozitivno vpliva na vzdušje v razredu. Ena izmed prednosti, ki jih lahko na podlagi lastnih izkušenj omenimo v njen prid, je gotovo ta, da učencem omogoča, da med primerjanjem avtorskih prevodov spoznavajo metode, tehnike in postopke prevajanja, ugotavljajo njih pravilnost, logičnost in natančnost, pa tudi morebitne pomanjkljivosti, napake ali netočnosti. Istočasno presojaajo učinkovitost prevodov in njih skladnost z originalom. Primerjalno prevajanje jih torej usmerja tudi k metakognitivnemu razmišljanju o lastnih tehnikah prevajanja ter k izgradnji osebnih vzorcev, postopkov in teorij. Obenem pozitivno vpliva na bogatenje besednega zaklada in učence posredno vzgaja v kritične in pazljive bralce, ki se zavedajo pomena akribije pri izražanju. Spodbuja jih h kreativnosti, saj se pri pisanju lastnega prevoda danih jezikovnih elementov prosto poslužujejo za ustvarjanje novih pomenskih sistemov. V učni praksi se je izkazalo, da primerjalno prevajanje deluje motivacijsko na dijake, ki so pri delu nesamostojni in negotovi: iz pluralnosti prevodov je namreč jasno, da odstopov od originala ne moremo nujno enačiti z napakami, treba pa jih je primerno utemeljiti.

Učna praksa je po drugi strani razgalila tudi nekaj pomanjkljivosti oziroma vrzeli opisane metode. Najprej nekaj opomb v zvezi s konkretnimi, organizacijskimi problemi: jasno je, da lahko v teku šolskega leta načrtujemo le eno ali dve učni enoti, ki temeljita na primerjalnem prevajanju: ne le zaradi težav, na katere učitelj naleti zlasti pri iskanju gradiva, ampak tudi ker bi ta pristop izgubil svoj čar, če bi prešel v rutino. Za učne enote s primerjalnim prevajanjem so najprimernejši krajši lirski teksti, ki so z retoričnega in metričnega vidika veliko zanimivejši od proznih; pri prevajanju daljših proznih tekstov pa ta metoda seveda ne pride v poštev. Upoštevati je treba tudi starost in zrelost učencev: za srednješolce utegne biti taka izkušnja zelo pozitivna, osnovnošolci pa še nimajo potrebne kritičnosti in miselne prožnosti.

Drugi pomislek je vzgojno-formativne narave: učenci naj bi primerjalnega prevajanja ne doživljali niti kot ludično prekinitev kurikularnih dejavnosti niti kot dobrodošlo sredstvo, s pomočjo katerega lahko težave pri prevajanju premostimo z golim navajanjem tujega prevoda. Vsekakor pa med evalvacijo te metode ni prišlo do odmikov od zastavljenih ciljev v nobenega izmed omenjenih ekstremov.

Glede metodologije dela se je izkazalo za koristno, da se primerjave prevodov ne lotimo, še preden bi analizirali originalno besedilo, pač pa že

v prvi fazi latinski (grški) tekst razložimo z morfološkega, leksikalnega, stilnega, retoričnega, prozopografičnega in po potrebi metričnega vidika ter ga uokvirimo v čas in prostor nastanka, ne da bi ga poskušali prevesti. Za to spremembo vrstnega reda faz učne enote smo se odločili, ker smo se hoteli izogniti nevarnosti, da bi primerjava prevodov izzvenela kot golo mehanično delo, saj bi učenec sicer ne poznal originala, ki je pogojeval prevajalčeve odločitve in izbire. Tak pristop bi bil tudi v nasprotju s filološko postavko, da mora ostati besedilo v središču pozornosti in da so vse ostale operacije le-temu podrejene.

Pri uvajanju primerjalnega prevajanja v slovenskih šolah se ob navedenih pojavlja še en problem: dogaja se namreč, da le s težavo odkrijemo latinsko (grško) besedilo, ki je bilo prevedeno trikrat ali celo večkrat. S tega vidika so sosedi z obsežnejšo prevajalsko tradicijo odločno privilegirani⁵, vendar smemo upati, da bo založniška in publicistična dejavnost na področju antičnih študij, ki se je v zadnjih letih razmahnila v Sloveniji, polagoma zapolnila marsikatero vrzel. Za nekatere, posebno znane in priljubljene kompozicije, vsekakor že razpolagamo z zadostnim številom prevodov⁶. Katulovo 5. pesem (*Vivamus, mea Lesbia, atque amemus*) so npr. prevedli Vraz, Jurčič (delno), Sovre, Šmit in Gantar⁷, Horacijevo 7. pesem iz četrte knjige (*Diffugere nives, redeunt iam gramina campis*) pa Vraz, neznani avtor iz Cvetja z vrtov sv. Frančiška in profesor novomeške gimnazije Amat Škerlj⁸ (gl. spodaj).

⁵ Neka študija o didaktični uporabi Katulove 5. pesmi npr. navaja iz obdobja 1740-1992 kar enaintrideset italijanskih prevodov te kompozicije, prim. Lanera, G.: *Catullo: proposta di lettura*, v *Catullo e Sirmione. Società e cultura della Cisalpina alle soglie dell'Impero*. Ur. N. Criniti, Brescia 1994, str. 61-80. Za bibliografsko informacijo se zahvaljujem prof. Lidii Rupel (Znanstveni licej Franceta Prešerna v Trstu).

⁶ Veliko koristnih informacij o slovenskih prevajalcih latinske poezije vsebuje Gantarjev uvod v *Rimsko liriko*, Ljubljana 1968, str. 5-67.

⁷ Stanko Vraz je to Katulovo pesem prevedel v mladostnem obdobju, ko se je še ukvarjal s slovenskim pesništvom, objavil pa jo je Slodnjak v izboru *Slovenska djela*. Jurčičev prevod je nepopoln: gre za zapis, ki so ga odkrili v notesu iz let 1865-67, ko se je bil na Dunaju vpisal na klasično filologijo in slavistiko. Sovre je prevod objavil revialno v Ljubljanskem zvonu. Zanimivo je, da ta pesem ni vključena v šolski izbor iz Katula, Propercija in Tibula, ki ga je v tistih letih pripravil Bradač (Bradač, F.: *Izbrane pesmi rimskih lirikov Katula, Tibula in Propercija*. Ljubljana 1922): morda se mu je zdelo, da pesem o tisočernih poljubih le ne spada v resno šolsko poslopje. Pesnik intimist Šmit je prevod vključil v samostojen izbor Katulovih pesmi, Gantar pa v delo *Rimska lirika*. Za bibliografske podatke o prevodih gl. spodaj. Prek historizacije prevodov naj bi učenci razumeli, zakaj so se posamezni avtorji odločili za specifična jezikovna sredstva (prim. hrvatizme in madžarizme pri Vrazu, izraz *filister* pri Jurčiču ipd.) oziroma stilne prijeme.

⁸ Prim. izčrпно študijo: Gantar, H.: *Horacijeva Spomladanska pesem v treh slovenskih prevodih*. V: *Študije o Horaciju*. Maribor 1993, str. 168-180. Za bibliografske podatke o prevodih gl. spodaj.

Iz povedanega je razvidno, da je primerjalno prevajanje koristna vaja: vredno je dodati še, da učence usmerja k interdisciplinarnemu razmišljanju, saj bi bili stilni prijemi in leksikalne izbire piscev nerazumljivi (npr. arhaizmi), če prevodov ne umestimo v prostor in čas ter razložimo, kakšno vlogo so odigrali njih avtorji v slovenski literaturi oziroma v kulturnem življenju na splošno. Povezovanje med latinščino (grščino) in slovenščino torej ni samo možno, temveč obvezno. Če prevode beremo diahrono, to je od najstarejšega do najnovejšega, bodo učenci že instinktivno zaznali spremembe, ki so značilne za razvoj slovenskega jezika. Do izraza pa bo prišla, ob primerni učiteljevi razlagi, tudi zgodovina naše prevajalske umetnosti ter spremembe v odnosu do prevajalskega dela in njene tradicije, ki se kažejo v različnih prevajalskih prijemih⁹. Na ta način se ob odkrivanju klasične kulture in njenih vrednot slovenska beseda spoji z antično v sozvočju, ki jo je plodilo skozi ves njen razvoj. In tako iskanje ter odkrivanje korenin kulturnega snovanja je končno eden temeljnih smotrov preučevanja antičnih jezikov.

⁹ Pri Hor. IV 7 ta vidik posebno učinkovito razlaga Gantar, K., cit. v prejšnji opombi.